

« zurück blättern vor »

BLACHA I subst. f. (m.), ab 1420; auch *blach.* 1) ‘dünne Platte, Metall- oder Metallegierungstafel, die durch Auswalzen oder Hämmern entsteht’ – ‘cienka płyta, arkusz metalu lub stopów metali, otrzymywane przez walcowanie lub młotowanie’: 1420 StatWKal XCVI, STP **Lamniam vlg. blachi zelazne.* o 1455 BZ Ex 37 28, STP *A ty szerdzy udzelasz drzewyia sethym y pokryl ge blachamy zlotymy.* o 1455 BZ Num 16 38, STP *Przikasz Eliazarovi..., acz sbyerze kadzidlnicze... y sklepye ge w blachii.* o (†1519) ca. 1525 PatKaz III 103v, SPXVI *naleziono whyftoryey rzymfkyey yfz casu [!] confstantina czezarza y heleny matky yego nalezyon byl nyktory grob wktorym lezal czlouyek flotą blachą mayącź napyerfyach.* o (1593) 1772 Górn.Sen. 37, L *Srebro nierobione, iako kubek, nalewka, ale w blachach.* o 1596 Alb.n. W. 8, L *Siodło blachami zewsząd okowano.* o 1610 WargRzym 8, SP17 *Był [sc. kościół] [...] na wierzchu kryty śrebrnemi bláchami.* o (1620) 1623–1628 Birk.Dom. 75, L *W kościołach chciał ochędoztwo, nie blachy złota abo śreba.* o 1690 Solsk.Arch. 171, L *Figury na blasze rznięte.* o 1781–1782 Kluk Kop.2 320, L *Każdy kruszec na blachę wybity bydź może.* o vor 1807 Oss. Wyr., L *Pałac J.K.Mści pod blachą zwany, przy zamku Warszawfkim.* o (†1862) 1922 Syrok.Wyb. 187, DOR *ściany ciosane z dębowej kłody, drzwi kute blachą, zamki jak kleszcze.* o (1888) 1890 Jun.Antrop. 129, DOR *W bocznej nawie stała chrzcielnica, z blachy miedzianej, bardzo misternym sposobem wykuta.* o 1948 Prusz.Karabela 181, DOR *Kragła czapka KOP-isty rysowała się wyraźniej; i tylko twarz pytającego ocieniał długi, blachą okuty daszek.* – STP, SPXVI, MAČZ, CN, TR, L, SWIL, SW, LSP, DOR. 2) ‘Folterwerkzeug’ – ‘narzędzie tortur’: 1476 R XXV 276, STP *Blyachy lampades ardentes.* o 1564 Mačz 183b, SPXVI *Laminas candentes admovere, Rospalone bláchy przitożić.* o 1579 SkarŻyw 63, SPXVI *Przed ktorey [Marty] oczymá pierwey syny potym meżá kymy zbiwfy: ná palách powrozy ciągnąc y żeláznymi bláchami palić / y grzebieńmi frogiemí ciáło ich tárgác [...] okrutnik [Muscejan] rofkazał.* o 1694 Kulig.Her. 318, L *Korbacze, knuty, głogi, blachy rozpalone.* o [LBel.] 1800–1801 Czack.Pr.2 227, L *Na pytki i rozpalone blachy skazana czeladź.* – STP, SPXVI, MAČZ, L, SWIL, SW, LSP. 3) ‘kleine Gegenstände, die aus Blech gefertigt sind, z.B. Abzeichen, Schilde, Zierrat usw.’ – ‘drobne przedmioty wyrabiane z blachy np. odznaki, tarcze, ozdoby itp.’: 1588 Calep 329b, SPXVI *Discobolus – Miotaięci bliacha.* o 1644–1660 VorLetSkarb 103, SP17 *lifty publiczne pięczętuią, nie wořkiem alie pięczęcią wybitą na okrągłey blasze szrebrnei, albo ołowianey.* o (†1696) 1747 Pot.Jow.2 30, L *Kaganek iaśnieyszy przy *blachu.* o (1755–1775) 1772–1775 Boh.Kom.3 169, L *Zamki Francuskie do drzwi z blachami mofiężnemi.* o 1857 Groza Moz. 31, DOR *Zatrzymały się piękne parokonne,*

taflowe sanie, konie rasowe, uprząż angielska (...) furman i lokaj w liberii migdałowej z herbowymi blachami. o [LBel.] (1932) 1948 Rus.Burza 135, DOR *Nie należał do związku bagażowych i nie miał czerwonej czapki z metalową blachą.* – SPXVI, TR, L, SWIL, SW, LSP, DOR. **4** ‘Herdplatte’ – ‘metalowa płyta na piecu kuchennym’: 1641 Inw.pozn.i kal. 104-105, SP17 *piecyk malowany nowy [...] blacha żelazna.* o (1878) 1925 Sewer Łusia 29, DOR *Na żelaznej blasze kuchni stał garnek, w trzeciej części napelniony gotowanymi kartoflami.* o (1897) 1949 Reym.Ferm.I 11, DOR *Wszedł do kuchni, obrzucił badawczo wszystkie sprzęty, zajrzał do ognia pod blachę.* o (1932–1934) 1950 Dąbr.M.Noce II 34, DOR *Pod blachą czerwieniato zarzewie, garnki z mlekiem, śmietanką i kawą na podwieczorek odstawione były od ognia.* o (1946) 1948 Bogusz.Korn.Ludzie 142, DOR *Szumowiny spod podskakującej pokrywy ze złowrogim sykiem spadały na rozpaloną blachę.* – Sw (gór.), LSP, DOR sowie SP17. **5** ‘Küchenblech, Blechform zum Backen von Kuchen, zum Braten von Fleisch usw.’ – ‘płaskie naczynia z blachy służące do pieczenia ciast, mięs itd.’: 1783 Wiel.Kuch. 397, L *Blacha od tortu, bywa z miedzi, na nięć prócz tortów różne potrawy z pieca wydaią.* o (1937) 1948 Goj.Rajs.II 151, DOR *Ciotka wyjęta (...) blachę pełną malutkich ciasteczek i Kwiryna własnoręcznie, dmuchając na palce, ułożyła je, gorące, na tacy.* o 1953 Szew.Kleszcze 84, DOR *Woń pieczywa przenosiła się z jednej strony drogi na drugą – to kobiety kłusem przenosiły kołaczki na szerokich blachach (...) do domu weselnego.* – L, SW, LSP, DOR. **6** ‘Einschnitt am Baumstumpf einer Kiefer zur Gewinnung von Kienholz’ – ‘wycięcie sosny przy odziomku w celu pozyskania luczycywa’: SWIL (leś.), SW (leś.), LSP (leś.). **7** ‘Schnapsmaß, Schnaps’ – ‘miarka wódki, wódka’: 1896 Tram. s.45, WIECZ *Potem obaj dali nura do szyneczku pobliskiego. Tam kupili blachę sznary, łokieć krzywokrajanego.* o [LBel.] 1913 Trub.nr 19 s.7, WIECZ *A po chwili znowu “blachę” razem pili.* – Sw (gw.), LSP (pd.). **8** ‘Bank, an der alle Teile eines Schlosses im Gewehr befestigt sind’ – ‘ławka, do której przytwierdzone są wszystkie części zamka strzelby’: Sw (pusz.), LSP (pusz.). **9** ‘in einem Symphonieorchester: die Sammelbezeichnung für die Blechblasinstrumente’ – ‘w orkiestrze symfonicznej: ogólna nazwa instrumentów dętych blaszanych’: 1948 Rudz.Muz. 354, DOR *W partyturze (...) na górze wypisuje się drzewo, dalej blachę, potem perkusję, następnie instrumenty solowe.* o 1951 Muz.9 s.52, DOR *Blacha w niektórych partiach walca (...) brzmiała zbyt jaskrawo i brutalnie.* – nur DOR (muz.). **10** *wykuć na blachę* ‘etw. sehr gut, hervorragend auswendig lernen’ – ‘doskonale nauczyć się czegoś na pamięć’: [hapax] 1950 Rus.Wiatr 47, DOR *Wiedzieli, że umiem, że zawsze miałem wykute “na blachę” każde zdanie.* – LSP, DOR (uczni.). ◊ **Var:** *blach* subst. m., [hapax] (†1696) 1747 Pot.Jow.2 30, L – SPXVI, L (zan.), SWIL (nieuż.), SW (m.u.); *blacha* subst. f., 1420

StatWKal XCVI, STP – STP, SPXVI, MAÇZ, CN, TR, L, SWIL, SW, LSP, DOR. ♦ **Etym: 1)** mhd. *blēch* subst. n., ‘Blättchen, meist Metallblättchen; Zierrat auf der weiblichen Kleidung, bes. am Gürtel’, LEX, nur für Inh. 1, 3, 4. **2)** frühmhd. *blāch* subst. n., ‘Gegenstände aus Blech’, GRI s.v. *blech*, nur für Inh. 3. ♦ **Der:** *blachowy* adj., [hapax] 1471 MPKJ V 18, STP, nur für Inh. 1; *blaszka* subst. f., 1490 Erz 3, STP, zuerst geb. TR; *blaszany* adj., 1564 SienLek 171v, SPXVI, zuerst geb. TR; *blachownik* subst. m., ‘Blechschmied’, 1564 Maçz 26d, SPXVI, zuerst geb. MAÇZ; *blacharz* subst. m., ‘Blechschmied’, 1690 Solsk.Arch. 176, L, zuerst geb. CN; *blachowac* v. imp., zuerst geb. SWIL, nur für Inh. 6. ❖ Inhalt 1 erscheint zunächst im Plural als Bezeichnung einer Anzahl von Metallplatten, die zum Bedecken von Dächern, Türen usw. dienen. In dieser Bedeutung ist das Wort seit 1455 (Sophienbibel!) Bestandteil des literarischen Wortschatzes. Inhalt 2 scheint keine deutsche Entsprechung zu haben (der Beleg von 1800–1801 ist eventuell historisch). Inhalt 3 ist eine “individuierte” Verwendung von Inhalt 1 (‘Material’ → ‘Einzelgegenstand’), Inhalt 4, 6 und 9 sind Spezialisierungen von Inhalt 3 in verschiedenen Sinnbezirken (beim Inhalt 9 mit darauffolgender Metonymie: ‘Behälter’ → ‘Enthaltenes’). Inhalt 7 ist die “kumulative” Verwendung des distinktiven Merkmals ‘Blech’ (= ‘Material’) für eine Menge von verschiedenen Einzelgegenständen. Inhalt 8 ist unklar. Inhalt 10 ergibt sich aus einer metaphorischen Verwendung des Verbs *gehämmert werden*: damit Blech entsteht, muß das Metall *vollkommen gehämmert werden*. Die mit *blacha* auftretenden Verben sind 1. ‘Herstellung’, mit Akkusativ: (*s*)*klepać*, als Objekt (*wy*)*bić*, mit *z* + Genitiv: (*wy*)*kuć*; 2. ‘Bedeckung’, mit Instrumental: *kryć*, *pokryć*, *przykryć*, (*o*)*kuć*, *okować*, *powlekać*. Die Nominativendung (und damit das Genus) von *blacha* überrascht: von dt. *blēch*, *blāch* nom. sg. würde man poln. **blach* nom. sg. m. erwarten. Da STP (1440–1500) 15 Belege für die Pluralform bringt, jedoch nur drei für den Singular, und zwar erst um 1500 (2 davon in *einer* Quelle), ist *blacha* eine spätere Rückbildung zu *blachy* pl. Eine Rolle hat dabei vielleicht das Streben gespielt, eine Homonymie mit *blach* ‘Plattenpanzer’ (Erstbeleg 1466 *blachamy* R XXII 25, STP) zu vermeiden, sonst *plach*, *plech*; die mit *blacha* kontaminierte Form von 1466 zeigt, wie störend diese Homonymie werden konnte. Dieses *blach*, noch Ende des 17. Jhs. belegt, hat vielleicht die Form bei Pot[ocki] Jow. 1747, L (s.o.) beeinflusst (falls nicht ein Irrtum LINDES vorliegt).